

<https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-89-94>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДИТИНА» У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Psycholinguistic analysis of the Concept of «Child» in the Language Consciousness of Students of Pedagogical Specialties

Hanna Ivaniuk

DSc. in Pedagogy, Professor
Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)
h.ivaniuk@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7758-5121>

Inna Melnyk

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor
Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)
E-mail: i.melnyk@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4876-1322>

Abstract

The article provides a psycholinguistic analysis of the concept of «child» in the language consciousness of students of pedagogical specialties by logical, grammatical and thematic criteria. It was found that respondents describe this concept through such associations as «active» and «fun», which are associated with the activities of the child and its emotional manifestations. The predominance of peripheral reactions indicates a lack of common understanding of the concept of «child». Psycholinguistic analysis of the obtained associations on the concept of «child» by grammatical criterion showed the predominance of syntagmatic grammatical associations. The thematic analysis made it possible to identify the dominance of reactions related to the emotional and personal qualities of the child, as well as his actions and behavior.

Key words: *associations, associative experiment, language consciousness, psycholinguistic analysis.*

Вступ

Introduction

Психолінгвістичне сприйняття першорядних для майбутньої професійної діяльності понять у мовній свідомості студентів є затребуваною науковим середовищем. Молодому поколінню притаманні нині свої, відмінні від їхніх

попередників, уявлення стосовно найрізноманітніших аспектів життєдіяльності. Підтвердженням цього є деякі наші попередні дослідження, а саме вивчення психосемантичного наповнення поняття «педагог» у мовній свідомості майбутніх педагогів (Іванюк, Горошко & Мельник, 2020). Доречним для повноти вивчення уявлень про базові для майбутньої професійної діяльності поняття було б і здійснення психолінгвістичного аналізу поняття «дитина» у мовній свідомості цих студентів. Це дасть змогу більш повно зрозуміти особистісні і професійні цінності сучасної генерації майбутніх педагогів, їхнє уявлення про дитину як суб'єкта освітнього процесу та ставлення до майбутньої професії загалом. Тому, з огляду на наукову та практичну значущість, поняття «дитина» потребує психолінгвістичних досліджень щодо особливостей його трактування майбутніми педагогами. У зв'язку з цим **мета дослідження** полягає в здійсненні психолінгвістичного аналізу поняття «дитина» у мовній свідомості студентів педагогічних спеціальностей.

Методи та методики дослідження *Methods and Techniques of the Research*

Реалізація мети дослідження ґрунтувалась на використанні методу вільного асоціативного експерименту. Респондентам пропонувалось скласти список слів, що першими спади їм на думку у процесі озвучування поняття «дитина». Асоціатами слугували будь-які реакції: слова різних частин мови, словосполучення тощо. Час для фіксації реакцій не обмежувався. Вибірку склали 204 студенти перших курсів педагогічних спеціальностей Київського університету імені Бориса Грінченка. Дослідження проводилось українською мовою.

Здійснення психолінгвістичного аналізу структури асоціативного поля реакцій на заданий стимул, передбачає класифікацію отриманих асоціацій за тими чи іншими критеріями. Зазначимо, що типологія вербальних асоціацій є однією з найбільш дискусійних проблем психолінгвістики. До 20 століття для класифікації асоціацій дослідники виходили з логічного, психологічного й лінгвістичного принципів; у 20 столітті домінуючим став психолінгвістичний. У психолінгвістиці асоціації класифікують: залежно від типу зв'язку – фонетичні, словотвірні, парадигматичні, тематичні, синтагматичні, цитатні (Клименко, 1974); за формальними відношеннями – синтагматичні, парадигматичні, тематичні, дериваційні й фонетичні (Уфімцева, 2011); асоціативне поле розглядають як сукупність фонетичної, лексичної, синтаксичної, морфологічної, когнітивної, прагматичної і статистичної структур (Караулов, 1999) тощо. Однак, попри значну кількість існуючих класифікацій асоціацій, у сучасних дослідників є думка і про те, що «побудова деякої ідеальної

класифікації асоціацій, що ґрунтувалася б на певному несуперечливому принципі, не є можливою та потрібною» (Горошко, 2001).

У нашому дослідженні вважаємо за доцільне аналізувати, отриманий масив асоціацій за трьома критеріями: логічним, граматичним та тематичним. Так, за логічним критерієм структура асоціативного поля має ієрархічно організований характер і включає в себе центральні реакції (центр поля, його ядро) та периферійні реакції (зону найближчої периферії, зону дальньої периферії, а також зону крайньої периферії, які визначаються у залежності від частоти реакцій у полі). Таким чином, асоціації з частотою більше 10% відносились до центру поля, а з частотою менше 10% – до периферії (4-10% – до зони поля його ближньої периферії; з частотою менше 4% до 2% – до зони дальньої периферії; з частотою менше 2% – до крайньої периферії поля) (Стернин & Рудакова, 2011). За граматичним критерієм всі отримані асоціації розподілялись відповідно до парадигматичного чи синтагматичного типу реакцій. Синтагматичними асоціативними реакціями вважались ті, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу і які виражають предикативні зв'язки. Парадигматичні реакції становили слова-реакції того ж граматичного класу, що і слова-стимули (Клименко, 1974). Всі отримані нами асоціації були згруповані та проаналізовані і за тематичним критерієм. Тематичні реакції – це такі реакції, які внаслідок граматичної зміни можуть утворити зі словом-стимулом словосполучення або можуть бути використані в рамках тематично обмеженого контексту (речення). Такі реакції належать до лексики одного семантичного поля, яка застосовується при побудові текстів на тему, що характеризує це поле, і пов'язані зі стимулом парадигматично (Клименко, 1974).

Результати

Results

Проаналізуємо асоціативний ряд поняття «дитина». Асоціативне поле поняття-стимулу «дитина» у мовній свідомості студентів репрезентовано 356 реакціями. Відповідно до правил проведення вільного асоціативного експерименту було взято до розгляду лише першу відповідь і отримано 204 відповіді. Таким чином, було отримано таке асоціативне поле: активна – 30, весела – 26, цікава – 20, гра – 18, непосидюча – 16, смішна – 14, позитивна – 10, маленька – 5, мила – 4, щира – 4, добра – 4, радіє – 4, наше майбутнє – 2, радість – 2, забави, питання, швидка, рух, з підгузками, особистість, у сім'ї, мамина, майбутнє, грайлива, з характером, дитинство, беззахисна, чиста, природність, смішинка, красива, творча, розумна, у дитячому садку, сміється, фарби, рухається, смілива, кмітлива, допитлива, запитує,

грається, природна, відкрита, маленька людина, шибеник, шкода, сім'я, щастя, довірлива, безпосередня, люблю, бігає, шум, з нею весело, активність, веселощі, багато розмовляє, здивування.

Задля здійснення психолінгвістичного аналізу асоціацій *за логічним критерієм* всі отримані асоціації на поняття «дитина» нами розподілені за певним типом реакцій – центральної чи периферійної. Центральні логічні асоціації представлені меншістю реакцій (усього 28.2%). Це такі асоціації як «активна» та «весела». Вони вказують на те, що у мовній свідомості наших респондентів поняття «дитина» переважно має характеристики, що пов'язані з діяльністю дитини та її емоційними проявами. Всі інші отримані асоціативні реакції – периферійні (усього 71.8%), вони окреслюють індивідуальний досвід респондентів і є нетиповими. Їх переважання свідчить про відсутність єдиного розуміння в респондентів поняття «дитина» та наявність суб'єктивних уявлень про дитину, що ґрунтуються на отриманому раніше досвіді.

Асоціації на поняття «дитина» також було проаналізовано *за граматичним критерієм*. Ми розглядали, до якого типу реакцій можна віднести кожне з отриманих слів – парадигматичної чи синтагматичної. Виявлено, що 187 слів-асоціацій (91,7%) є синтагматичними реакціями, які були поділені нами на групи: (1) *реакції, які вказують на ознаку* – активна, весела, цікава, гра, непосидюча, смішна, позитивна, маленька, мила, щира, добра тощо; (2) *реакції, які вказують на дію* – радіє, сміється, рухається, запитує, грається тощо; (3) *реакції, які вказують на предметність або приналежність* – з підгузками, у сім'ї, мамина, у дитячому садку; (4) *реакції, які вказують на ставлення респондента до поняття-стимулу* – люблю, з нею весело. Парадигматичних реакцій серед отриманих асоціацій виявилось менше – 8.3%. Переважання синтагматичних граматичних асоціацій свідчить, на наш погляд, про розвиненість у респондентів нестандартного творчого мислення, що є характерним для майбутніх педагогів.

Оцінка отриманих асоціацій на поняття «дитина» здійснена також згідно з *тематичним критерієм*. Опрацювання масиву асоціацій дало змогу виокремити чотири тематичні категорії: *емоції та особистісні якості* – 98 реакцій (весела, цікава, смішна, позитивна, мила, щира, добра тощо); *дії та поведінка* – 62 реакції (активна, непосидюча, швидка, рух, запитує, шибеник, шкода тощо); *абстрактні поняття та порівняння* – 42 реакції (наше майбутнє, смішинка, забави, фарби, гра, дитинство тощо); *об'єкт оцінки та ставлення* – 2 реакції (люблю, з нею весело). Отже, найчисельнішою виявилась тематична категорія, яка характеризує дитину за емоційними та особистісними якостями (усього 48%). Другою за чисельністю є тематична категорія, асоціації у якій відображають дії та поведінку дитини (усього 30,4%). Інші дві тематичні категорії є менш чисельними. Велика тематична

різноманітність отриманих асоціацій свідчить про різнобічність уявлень студентів про поняття «дитина», що підтверджується також наявністю великої кількості периферійних логічних реакцій.

Висновки *Conclusions*

Здійснений психолінгвістичний аналіз поняття «дитина» методом вільного асоціативного експерименту дозволив виявити, що студенти педагогічних спеціальностей переважно описують це поняття через такі асоціації як «активна» та «весела». Відтак, у мовній свідомості наших респондентів поняття «дитина» має характеристики, що пов'язані з діяльністю дитини та її емоційними проявами. Однак, в отриманому пласті асоціативних реакцій переважають периферійні реакції, що свідчить про відсутність єдиного розуміння поняття «дитина» та наявність суб'єктивних уявлень про дитину, заснованих на отриманому раніше власному досвіді.

Психолінгвістичний аналіз отриманих асоціацій на поняття «дитина» за граматичним критерієм засвідчив переважання синтагматичних граматичних асоціацій, що на наш погляд, засвідчує про розвиненість у респондентів нестандартного творчого мислення і є характерним для майбутніх педагогів. Тематичний аналіз, отриманих асоціацій дав підстави виявити домінування реакцій, що пов'язані з емоційними та особистісними якостями дитини, а також з її діями та поведінкою. Це вказує на те, що у мовній свідомості наших респондентів дитина сприймається активною діяльнісною особистістю з яскраво вираженими емоційними проявами.

Здійснене дослідження є пілотним і не претендує на повне розкриття досліджуваної проблеми, але воно може бути поштовхом до подальших психолінгвістичних досліджень. Перспективи дослідження вбачаємо в цілісному психолінгвістичному аналізі поняття «дитина» та інших понять, дотичних до професії педагога, на більш широкій вибірці респондентів.

Література *References*

- Горошко, Е.И. (2001). (Ред.) *Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента*. (Монография). Ин-т языкознания РАН. Харьков; Москва: РА-Каравелла.
- Іванюк, Г., Горошко, О., & Мельник, І. (2020). Психосемантичний зміст поняття «педагог» у мовній свідомості студентів педагогічних спеціальностей. *Psycholinguistics*, 28(1), 59-82. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-59-82>

- Караулов, Ю.Н. (1999). *Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть*. Москва: ИРЯ РАН.
- Клименко, А.П. (1974). *Лексическая системность и её психолингвистическое изучение*. Минск: Изд-во гос. пед. ин-ст. иностр. языков.
- Стернин, И.А., & Рудакова, А.В. (2011). *Психолингвистическое значение и его описание. Теоретические проблемы*. LAP «Lambert Academic Publishing» Saarbrücken.
- Уфимцева, Н.В. (2011). *Языковое сознание: динамика и вариативность*. Москва: Институт языкознания РАН.
-